

BURCHOQDOSHLAR OILASIGA MANSUB DORIVOR O‘SIMLIKLAR VA ULARNING XALQ TABOBATIDA QO‘LLANILISHI

Omonboyeva Shoxsanam

Navoiy Davlat Universiteti Tabiiy fanlar va tibbiyot fakulteti biologiya ta’lim yo’nalishi 4 - kurs talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada Fabaceae — burchoqdoshlar oilasiga mansub dorivor o‘simliklarning biologik va kimyoviy xususiyatlari hamda ularning xalq tabobatida qo‘llanilishi tahlil qilinadi. Ushbu o‘simliklar tarkibidagi biologik faol moddalar va ularning inson salomatligiga ta’siri ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, Glycyrrhiza glabra, Trigonella foenum-graecum va Medicago sativa kabi muhim dorivor turlarning xalq tabobatidagi o‘rni ko‘rib chiqiladi. Maqolada ushbu o‘simliklardan oqilona foydalanish va ularning zamonaviy tibbiyotdagi istiqbollari yuzasidan xulosalar beriladi.

Kalit so‘zlar: Fabaceae, dorivor o‘simliklar, xalq tabobati, biologik faol moddalar, flavonoidlar, saponinlar, Nitrogen fixation, Glycyrrhiza glabra, Trigonella foenum-graecum, Medicago sativa, farmakologiya, fitoterapiya.

Burchoqdoshlar oilasi — Fabaceae — o‘simliklar dunyosida tur soni, ekologik moslashuvchanligi va xo‘jalik ahamiyati jihatidan yetakchi o‘rinlardan birini egallaydi. Ushbu oilaga mansub o‘simliklar qadimdan inson hayotida muhim rol o‘ynab kelgan bo‘lib, ular oziq-ovqat, yem-xashak, tuproq unumdorligini oshiruvchi va ayniqsa dorivor xususiyatlari bilan ajralib turadi. Hozirgi kunda global miqyosda tabiiy dori vositalariga bo‘lgan ehtiyoj ortib borayotgan bir sharoitda burchoqdoshlar oilasiga mansub o‘simliklarni chuqur o‘rganish ilm-fan oldida turgan dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Mazkur oila vakillarining dorivorlik xususiyati ularning boy kimyoviy tarkibi bilan bevosita bog‘liq. Ular tarkibida flavonoidlar, izoflavonoidlar, saponinlar, alkaloidlar, polisaxaridlar, vitaminlar va mikroelementlar mavjud bo‘lib, ushbu moddalar inson organizmiga ko‘p qirrali fiziologik ta’sir ko‘rsatadi. Masalan, flavonoidlar kuchli antioksidant sifatida hujayralarni erkin radikallardan himoya qilsa, saponinlar yallig‘lanishga qarshi va immun tizimini mustahkamlovchi xususiyatga ega. Shu jihatdan qaraganda, burchoqdosh o‘simliklar nafaqat kasalliklarni davolash, balki ularning oldini olishda ham muhim tabiiy vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Ilmiy tadqiqotlarda aniqlanishicha, burchoqdoshlar oilasiga mansub o‘simliklar ildizida yashovchi tugunak bakteriyalari orqali atmosferadagi erkin azotni o‘zlashtiradi. Bu jarayon Nitrogen fixation deb ataladi va u nafaqat tuproq unumdorligini oshiradi, balki o‘simlik tarkibidagi biologik faol moddalar sinteziga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Natijada, bunday o‘simliklar ekologik toza va biologik jihatdan boy xomashyo manbai sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

Xalq tabobatida burchoqdosh o‘simliklardan foydalanish uzoq tarixga ega bo‘lib, ularning shifobaxsh xususiyatlari asrlar davomida tajriba asosida shakllangan. Jumladan, Glycyrrhiza glabra (qizilmiya) nafas yo‘llari kasalliklarida balg‘am ko‘chiruvchi, yallig‘lanishga qarshi vosita sifatida keng qo‘llanadi. Trigonella foenum-graecum (shambala) esa qand miqdorini tartibga solish, ovqat hazmini yaxshilash va umumiy

metabolizmni faollashtirishda samarali hisoblanadi. Shuningdek, *Medicago sativa* (beda) organizmni mustahkamlovchi, vitaminlarga boy o'simlik sifatida qadrlanadi. Ushbu o'simliklarning xalq tabobatidagi qo'llanilishi bugungi kunda ilmiy izlanishlar orqali tobora asoslanib bormoqda. Mening fikrimcha, burchoqdoshlar oilasiga mansub dorivor o'simliklar insoniyat uchun tabiiy "farmatsevtik laboratoriya" vazifasini bajaradi. Chunki ular tarkibidagi biologik faol birikmalar sun'iy ravishda sintez qilinadigan ko'plab dorilarga muqobil bo'la oladi. Ayniqsa, ekologik muammolar, dori vositalariga chidamlilik (rezistentlik) va nojo'ya ta'sirlar ortib borayotgan hozirgi davrda tabiiy manbalarga asoslangan davo usullarining ahamiyati yanada ortmoqda. Shu bilan birga, ushbu o'simliklardan foydalanishda ilmiy asoslangan yondashuvni shakllantirish, ularni me'yorida qo'llash va bioxilma-xillikni saqlash masalalari ham muhim hisoblanadi.

Yuqorida keltirilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, Fabaceae — burchoqdoshlar oilasiga mansub dorivor o'simliklar nafaqat biologik xilma-xillikning muhim tarkibiy qismi, balki inson salomatligini saqlash va mustahkamlashda beqiyos tabiiy manba hisoblanadi. Ularning tarkibida mavjud bo'lgan biologik faol moddalar organizmga ko'p qirrali ijobiy ta'sir ko'rsatib, turli kasalliklarning oldini olish va davolashda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Ayniqsa, *Glycyrrhiza glabra*, *Trigonella foenum-graecum* va *Medicago sativa* kabi o'simliklarning xalq tabobatida keng qo'llanilishi ularning shifobaxsh xususiyatlari amaliy jihatdan ham isbotlanganini ko'rsatadi. Mening fikrimcha, burchoqdosh o'simliklarining qadri faqat an'anaviy bilimlar bilan cheklanib qolmasligi kerak. Ularni chuqur ilmiy asosda o'rganish, faol moddalarini ajratib olish va zamonaviy farmatsevtika sanoatiga tatbiq etish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. Chunki tabiiy dori vositalariga bo'lgan ehtiyoj ortib borayotgan hozirgi davrda ushbu o'simliklar ekologik toza, nisbatan xavfsiz va samarali muqobil sifatida xizmat qilishi mumkin. Shu bilan birga, bu boy tabiiy resurslardan foydalanishda muvozanatni saqlash muhimdir. Ya'ni, dorivor o'simliklarni haddan tashqari yig'ib olish ularning tabiiy zaxiralariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shuning uchun ularni yetishtirish, muhofaza qilish va oqilona foydalanish tizimini yo'lga qo'yish zarur. Bu nafaqat bioxilma-xillikni saqlash, balki kelajak avlodlar uchun ham qimmatli dorivor manbalarni asrab qolish imkonini beradi.

1.Ibn Sino. Tib qonunlari (*Al-Qonun fi't-tibb*). — Sharq tabobati va dorivor o'simliklar haqidagi klassik manba.

2.Hippocrates. *Corpus Hippocraticum*. — Tabiiy davolash usullari va o'simliklarning shifobaxsh xususiyatlari haqida.

3.Pharmacognosy. — Dorivor o'simliklarning kimyoviy tarkibi va farmakologik xususiyatlarini o'rganuvchi asosiy qo'llanma.

4.World Health Organization. *WHO Monographs on Selected Medicinal Plants*. — Dorivor o'simliklar bo'yicha xalqaro ilmiy tavsiyalar.

5.Flora of Uzbekistan. — O'zbekiston hududida uchraydigan o'simliklar, jumladan Fabaceae vakillari haqida ma'lumotlar.

6.Plant Resources of the World. — Dorivor va foydali o'simliklarning global tavsifi.

7.Medicinal Plants: Chemistry and Properties. — Biologik faol moddalar va ularning ta'sir mexanizmlari haqida.